

АНА РИСТОВИЋ

МЕЛАНХОЛИЈА ОТПОРА

Разговор водила Соња Миловановић

„ваздух је препун сећања на мед
који се могао догодити, а
догодио се није, али мирише одасвуд...”
Чешке пчелице

Песништво Ане Ристовић (1972, Београд) једно је од најистакнутијих, самосвојних гласова савремене српске поезије. Ана се стиховима огласила у својој 22. години, и од тада објавила шест песничких књига: *Сновидна вода* (Књижевна омладина Србије, Пегаз, 1994), *Уже од песка* (Градац, 1997), *Забава за доконе кћери* (Рад, 1999), *Животи на разгледници* (Плато, 2003), *Око нуле* (НБ „Стефан Првовенчани” 2006), *Метеорски оштрад* (Културни центар Новог Сада 2013), и два избора из поезије: *П.С.* (НБ „Стефан Првовенчани”, 2010), *Нешто светили* (НБ „Владислав Петковић Дис”, 2014). Добитница је престижних награда како за поједине књиге тако и за поезију у целини (Бранкова награда, награда „Бранко Миљковић”, награда Сајма књига у Игалу, немачка награда „Хуберт Бурда” за младе европске песнике, „Милица Стојадиновић Српкиња” 2010, Дисова награда „за померање граница у савременом српском песништву”, како је жири оценио). Својом поезијом представљала је Србију на песничкој олимпијади у Лондону 2012. Песме су јој превођене на словеначки, словачки, мађарски, пољски, македонски, бугарски, пољски, шведски, шпански, француски и фински језик. Најновија, Дисова награда, као и избор песме „Око нуле” међу 50 најлепших љубавних песама света, теме су од којих и почињемо овај разговор.

Соња Миловановић: *Дисово наслеђе у Ваџој поезији, и пре добијања овогодишњег признања, већ је и раније прекозгодно (наговестило га је Алан Беџић у његовом поводом изабраних песама П.С., Бојана Стојановић Панковић ипакла поводом збирке Метеорски отпад). Мада се за Дису најчешће везују песимизам и чежња ка оностраном, ипак и код њега, као и у Ваџој поезији, поред утамничености у овом свету (пада с невиних даљина) пева се и о апоџеози живота и животи. Како видиш Дису и његово место у просторима Ваџег песничтва?*

Ана Ристићовић: Дисова поезија се у нашој критици углавном доживљава обележена мрљом меланхолије и песимизма, а све због оног одјека који су у нама оставили његови стихови у којима се овај живот прихвата као тамница, друго место за егзистенцију потеклу из неких невиних даљина. Са друге стране, Дис је песник који је први у нашу поезију увео просторе трансценденције и сновиђења, тако да његову поезију видим и као место новопронађене ведрине, управо због јасне свести о постојању тог „другог света” и вечној повезаности са њим, путем невидљиве пупчане врпце. У њој има неке сличне невиности и искуства као у поезији Вилијема Блејка; сличног дара да се биће осети и у погледу трава, ноћи и вода, и да се у једном обичном, скоро невидљивом зрнци песка сагледа свет. Када је већ реч о толико истицаном песимизму и меланхолији Дисове поезије, занимљиво би било упоредити је са песимизмом поезије једног Милана Ракића и Симе Пандуровића; реч је о три потпуно различита доживљавања исте утамничености у свету који нам никако није кројен по мери. Драго ми је да су књижевни критичари пронашли неке сличности између Дисовог и мог песничког света још пре него што сам добила ову награду. Сама их пре свега видим управо у том споју представе о рушевном свету који не нуди уточиште, али и проналажењу уточишта у онеобиченој стварности и оном „иза”.

У своје време Дис је био неприхваћен од официјалне критике. Данас су се ствари увелико промениле у доживљавању и вредновању поезије. Ипак, колико се често, према Ваџим сазнањима, понавља дисовски случај (и не само његов, разуме се) маргинализованости и несхваћености, и поезије уопште, и појединачних песничких гласова?

Поезија је данас апсолутно маргинализована, јер је све мање штампаног простора за њено објављивање. Уколико не желите да

чекате годинама на књигу, изгледа да треба да тражите издавача много пре него што почнете да је пишете. И то је својеврсни парадокс. С друге стране, парадоксално је колико се много свакојаких песничких књига објави годишње, јер свако ко скупи тристотинак, петстотинак еврића може да пронађе штампарију и да је штампа. И тако, имате и гомилу поетског анахроног смећа, јер обистинило се оно Миљковићево да ће „поезију сви писати”, а изгледа и објављивати. За разлику од поезије која има могућност да се шири и друштвеним мрежама на интернету, простор за књижевну критику је све ужи. Часописи не излазе редовно, а новинска књижевна критика скоро да више и не постоји, пошто је простор за старлетско-политичко-пробисветски шунд и сензацију појео простор намењен свакој култури.

Када је реч о дисовском случају, чини ми се да данашња књижевна критика више интерпретира књиге него што о њима доноси икакве позитивне или негативне судове. Веома ретко када читате неку критику можете стећи утисак о томе да ли књижевни критичар ишта замера конкретної књизи или је похваљује. Након читања нећете знати да ли вам он неку књигу препоручује због њених квалитета или не, и какав је, заправо, његов став о њој? Које је намењена та књижевна критика, питам се? Ко су њени читаоци, а да нису лично заинтересовани песници о чијим књигама се пише и да нису студенти књижевности? У том смислу, могућност да неки песник данас прође као некада Дис – ишибан острашћеним Скерлићевим пером је мања, осим, евентуално, на страницама *Е-новина* и *Бейтона*, где је тај радикално негативистичко-рушилачки концепт програмски обојен.

Недавно сīе доби́ли још једно изузетно признање – лондонски Southbank center уврстио је Вацу песму „Око нуле” у једну од педесет најлепших љубавних песама света у последњих пола века. Оваква признања су сасвим рећка и посебна. Шта Вама оно значи?

Поменути избор мислим да руши и бројне стереотипе о томе шта је љубавна песма и на који начин се све може говорити о љубави. За мене представља изузетну сатисфакцију већ сама чињеница да сам са својом песмом постала део „екипе” коју чине нека од највећих имена пољске, америчке, британске, француске, и других књижевности чију поезију сам са страшћу читала на својим песничким почецима и којој се увек радо враћам. Оно што је најдрагоценије је то да нам потврђује да поезија, као и уметност уопште, прелази границе муњевитом брзином.

Говорећи пре свега о женској еманципацији, рекло би се да се у песми „Око нуле” заправо ради о одсуству љубави, односно све усамљенијој жени (али и мушкарцу) у времену наизглед равноправнијих односа моћи. Како данас видиште њу песму, њено значење, петнаест година од када је објављена?

То је песма о усамљености, о samozаваравању и о потрази за топлином Другог. О еманципацији као и о свести о властитим правима и слободи, које нема нити може бити уколико претходно не сазри у глави жене. На ту тему је одавно све рекла Вирџинија Вулф у *Социјалној соби*, објављеној још 1929, својеврсној побуни против сваке запостављености жена у уметности, историји и свакодневици. Песма *Око нуле* објављена је пре петнаест година, дакле 1999. и не знам баш колико се тога од тада променило, ни у патријархално-мачоистичкој Србији погубљено-изгубљених мушкараца, ни у Европи, без обзира на одређену родну коректност која се тамо захтева када је реч о употреби језика у званичним ситуацијама, а чији циљ је управо постизање веће родне равноправности. Мој преводилац на немачки, који живи у Аустрији, на пример, има обавезу да када саставља неко званично писмо напише „Ми, преводитељке” („Wir ÜbersetzerInnen”, при чему ово унутрашње велико „И” је скривена ознака за двополност), јер је опште важећа множина у женском роду, како за припаднике женског тако и за припаднике мушког пола. То је нешто што је део обавезног језичког кодекса у свим институцијама. Да ли је та језичка пракса, међутим, у немачком говорећем свету допринела равноправности у свакодневном животу? Није. Али јесу закони везани за нужност равноправног присуства жена и мушкараца на местима директора институција и нужност квота које се поштују када је реч о запошљавању. Међутим, главна еманципација и свест о самој себи пре свега мора да се првенствено одигра у глави жене, а то је нешто на шта утичу и породица, култура, образовање и самосвест. Јер ако имате самосвест онда знате шта можете и у шта верујете, а требало би да верујете да можете све.

У новој књизи, Метеорски отпад (мада не само у њој), покрећете и многе друге теме које се односе на проблеме данашњице: од природних појава (и страхова од њих), технолошког развоја (и губљења индивидуалности), виртуелног искуства (неке друге стварности), политике, транзиције (Европа и ми), друштвених стереотипа (фигура жене у контексту друштвено-социјално (не)испуњених очекивања, расно мишљење у контексту религије и уметности... Како схватате ангажман у поезији?

Пре свега, свака поезија која промишља свет и данашњи тренутак, по мом мишљењу, јесте ангажована поезија, јер приметити и коментарисати у поезији нешто из стварности која вас окружује а што већина не би могла да изрази на тај начин значи бити ангажован. Међутим, да ли ангажована поезија подразумева и то да се средство подређује циљу, тако да захтева и једну дозу популизма, у смислу поједностављивања језика ради лакше преносивости поруке? Поезија НОБ-а је веома ангажована, али да ли је то поезија коју вреди памтити? Уколико захтев за ангажованошћу постане примаран, подређујемо све утилитарности. Губимо индивидуалност. Служимо циљу, који нам је важнији и од саме песме коју пишемо. Са друге стране, као пример изузетне поезије која веома ангажовано говори о свом времену и навела бих пример румунске песникиње Ане Бландијане. У то име цитираћу њену песму „Ја верујем”, због које је 1985, током владавине Чаушескуа, био забрањен часопис *Amfiteatru*: „Верујем да смо биљни народ, / Откуд иначе мир / У којем чекамо опадање лишћа? / Откуд смелост / Да се спустимо низ тобоган сна / До близу смрти / Сигурни / Да ћемо поново бити кадри / Да се родимо? / Верујем да смо биљни народ – / Ко је икад видео / Дрво које се буни?” Песник треба да наступа као сведок. Али и да уме да сведочи.

У покушајима да се да пресек Вацеџ песничкива и сагледа његов развојни пут, критичари често наглашавају преокрећ од мащитеноџ, ониричкоџ, ка искуственом, зрење песничког гласа, раст искуства, од референци и асоцијација на културу и литераттуру, до окренутошћии ка свејту природе, физике, биологије, физиологије. Шта је у Вама условило тај преокрећ? Како Ви видите свој досадашњи песнички пут?

Као кретање кроз различито, јер ме увек интересује откривање нових поља у поезији, иако нисам склона посебним експериментима, пре свега када је реч о форми. Због те потребе да се мењам, премда се држим неких својих песничких сталница, сматрам да нема потребе објављивати књигу сваку годину-две три, јер је то исувише кратак период да би у самој мени дошло до неког новог песничког сазревања и открића. Песник, и писац уопште, открива другим људима један свет који им је невидљив, а постоји. Или је, једноставно, измаштан. Да би имао шта ново да каже, тај свет треба непрестано да се обнавља у њему, али и допуњава новом грађом. Постоје песници чија свака књига током деценију-две, и када је реч о мотивском и језичком регистру, личи на претходну. Имам утисак да они држе у фиокама неке модле,

које после само изваде по потреби и у њих ставе мало другачије тесто, и ето песме по већ испробаном рецепту. Досадно ми је да их читам. Парадоксално је то да великобројност песничких књига које се објављују код нас, и поред тога што је све мање издавачких кућа које пристају да објављују поезију, у извесним случајевима поетске мегаломаније сведочи заправо о песничкој лењости и коришћењу опробаног шаблона, што је најбезболније.

Све што сте овде навели у вези са мојим песничким кретањима је веома тачно. Све више ме инспиришу неки природни и научни феномени, невидљиве законитости којима смо свакодневно окружени и чији смо сведоци, и узбудљиво ми је сагледавање свих тих тананих нити и паралела које постоје између сваке честице и бића у природи и нас самих. На то углавном заборављамо или пренебрегавамо. Пут је отворен, ко зна шта ће привући моју пажњу на следећој окуци.

Ипак, колико је и у чему Вац песнички рукопис (поред промене у перцепцији, неким темељско-мотивским преображајима, па понегде и тоњу певања) експериментисао и са жанровским оквирима, формом, стилско-језичким регистрима?

Делимично могу да се сложим са Вама да је експериментисао са жанровским оквирима. У том смислу, жанровски експеримент представља моја збирка *Животи на разледици* која сједињује у себи један путопис, поезију и један есеј. Ни њу нисам писала из жеље за експериментом. Што се тиче других збирки, не видим у њима ту врсту жанровског сажимања или експериментисања. Истина је да су моје песме често обојене нарацијом, која можда није блиска нашој песничкој традицији, али зато јесте англоамеричкој. Што се тиче саме форме мојих књига, једноставно, ништа не смишљам унапред, нити се тренутно бавим неким преиспитивањем граница форме; када завршим песнички рукопис и приступим његовој организацији, приступам му као музичкој композицији. Књига мора да поседује изванредан ритам, мелодију, а томе доприноси управо распоред песама и евентуелно организовање у циклусе.

У књизи Метеорски отпад нема поделе на циклусе. Неку врсту везивне нити има пет песама које у поднаслову гласе „Аутобус (1–5)”. Каква је њихова функција у књизи и зашто се одлучили за такав композициони постојање?

Идеја о поднасловима песама и њиховом распореду који би допринео стварању одређеног ритма књиге, наметнула ми се на

крају, када сам завршавала рукопис. Тих пет „аутобуских песама” јесу пет случајних, анонимних људских судбина које би могле бити приче и сваког од нас, и које су ту да представе мале космосе унутар једног великог. Те песме су заиста исписиване у самој мени током возњи градским превозом, а инспирисане једноставним посматрањем сапутника као и измаштавањем и домаштавањем њихових судбина. Ту су, на неки начин, да подсети на мноштво светова и драматичних живота који свакодневно пролазе поред нас, а да тога нисмо ни свесни, јер смо загледи само у свој властити.

У мноћим Ваџим пѣсмама, ѿоѿуѿи реџимо оне „Падање у насељени ѿредео”, све је у знаку лирске ѿуноће, ведрине, мекоће у оѿевању овог светѿа коѿи живимо. Али и носѿиалѿије за њим: „У име некадашњеѿ маѿиѿања да ће нам осмех сѿиујардесе или сѿиујарѿиа заврѿиѿи / у крилу, имаћемо моћућносѿи да кликом / на екран изнад седиѿиѿа / водимо љубав са љуѿком ѿразнином ... / И нико виѿце, ни на небу / неће моћи да се сеѿиѿи / како се ѿрави авиончић од харѿиѿије” („Коморе”). Делује као изгубљени рај? Као најбољи од свих светѿова?

Сваки човек је, чини ми се, у константној потрази за изгубљеним рајем, која га онемогућава да буде апсолутно задовољан садашњим тренутком, чак и када је тај тренутак „рајски”, управо због тога што му стално нешто недостаје и што је представа о рају, тачније о идеалном, нешто што је део друштвеног концепта коѿи му је мање-више наметнут. Већина људи се труди да испуни оне животне моделе и структуре које им намећу туђа, а не властита очекивања, тако да, у тренутку када се налазите, рецимо, у загрљају вољене особе, ви заправо не живите тај тренутак у потпуности јер вам кроз главу пролазе следеће лето, када ћете заједно отићи на море. Или, имамо дивну породицу, децу која су добри ђаци, што је такође друштвено пожељно, али једно од нас двоје нема посао, и ми већ нисмо срећни. Итд. И то је, на личном плану, онај рај којем тежимо и коѿи је увек у будућности, а у ствари, и када га доживимо, ми њега нисмо ни свесни, јер тежимо неком новом. Могуће да је најбољи од свих светова у просторима детињства коѿи су били обележени незнањем и инстинктивном препуштању стварима, и ко га је заувек изгубио у себи, тај вероватно неће знати ни како да га обнавља у својој свакидашњици, јер неће знати како да живи у оном сада. А свет у којем данас живимо је свакако далеко од рајског, пре ми личи на неку од Бошових слика, за шта смо, уосталом, сами криви.

Једна од доминантних тема и слика Вацких стихова јесте тело. Ово је ишћање најмање двоструко посредовано – и кроз телесност физичку, и кроз тело песме: од распадања, йоничјавања до йокуцаја досезања исцђуђеносћи, целовићосћи, неухвайљивосћи, од коже ка органима, радосћи до меланхолије. („И даље ме има”, „Тело”). Ићак, чулносћ и метафизика нису йодвојени, засебни светиови у Вацјој йоезији?

Нису засебни светови, као што нису ни у стварности. Управо тако, иду руку под руку. Без једног нема другог. Једна од највећих неписаних наука је како додирнути другог, и телесно, дакле физички, и метафизички. То је ваљда најтеже. Истина је да се и у последњој мојој збирци, *Метеорском ойћаду*, мотив тела често појављује, у различитим видовима, па тако и у једној песми на коју ме је подстакла шетња кроз Брера музеј у Милану, разгледање слика и размишљање о томе због чега је сликарима ренесансе и барока било тако тешко уверљиво насликати тело малог детета. Тело малог Христа у Маријином наручју готово по правилу је неприродних пропорција и лица које нимало није дечије. Слично је и са анђелима на небу. Ваљда због истовремене потребе сликара да нам кроз слике нужно саопштава нешто што има везе искључиво са метафизиком, тачније са душом, настала је несвесна несигурност када је реч о сликању оног што је физичко.

Амбивалентно је и ишћање идентичићетћа. Рећимо, два лирска догађаја йореклом из два светића – једноћ реалноћ, йрозаичноћ, какав је ѓубићак личне карћице: „Као да йе није ни било изван йоћ броја. Чежња између йебе и йебе све је већа” („ИД”), друћоћ фанћазмаћоричноћ, условно надреалноћ, какав је ѓубићак снова, йа и сойсћива: „Али најсћирацније од свећа, било је свима йо / да ће се можда бацћ њихов сан, у йој ѓужви / йомецаћи са друћима” („Снови на йочковима”) – ѓоворе о њећовој хибридносћи, несћабилносћи. Како схваћаћице ово ишћање у свом, али и уоћићице у савременом йеснићћиву?

Ниједан идентитет није унапред задат и једном заувек формиран, он се мења и допуњује апсорбовањем свега онога што обогаћује наш свет и у том смислу идентитет никако није стабилна категорија. Појединац тешко може изгубити свој идентитет, али може се бескрајно удаљити од самог себе и од своје суштине. Или је никада не пронаћи и не препознати, или себе само повремено назирати. У савременом песништву једна од песама која је јасно проговорила на ту тему је песма Хуана Рамона Хименеса:

„Ја нисам ја. / Онај сам / који невидљив поред мене ходи; / ког некад назрем, / некад заборавим. / Онај који ћути кад зборим, / који прашта кад мрзим, / који иде куд не идем, / који ће остати усправан, / кад умрем.“

Још нека од семантичких тежишта које се проиђу кроз Ваше књиге су: потреба за дијалогом, онеобичавање обичног, око које хваћа детаљ, душа која наслућује тишину смисла. Ту су и митиви воде, сенке, огледала, прозора, путовања, фотграфије. Колико су то све промишљени постојци у изградњи песничке слике и посредовању одређеног стања лирске душе и свести?

Заиста није реч ни о каквим унапред промишљеним поступцима, реч је, једноставно, о личним приоритетима, о једноставној, несвесној склоности према нечему. Волим онеобичене детаље стварности, јер онеобичавањем им пружам онолико нових димензија колико заправо поседују у себи. Слични поступци ми се допадају и у филмској и ликовним уметностима (ево, кад рекосте „огледало“, да се сетим *Огледала* Тарковског), као и у васколикој књижевности, а до учесталијег понављања мотива које наводите такође је дошло случајно. Рационално објашњење није увек могуће и, нажалост, или пре на сву срећу, не можемо са сваком својом песмом учинити оно што је По учинио написавши *Филозофију композиције* поводом свог *Гаврана*.

Мада је тема самоће, усамљености једна од доследних преокупација Вашег песништва, предочавате и једно, често неухватљиво, стање блискости, нежности, љубави. Дијалога са Другим. Дијалога са биљем. Ваздуха који мирише на мед... Али и тај је дијалог јун меланхолије, и опоре и слајке? Шта је за Вас све то Друго, појам који се иначе данас доста користи у покушајима дефинисања или тумачења уметности и наше езистенције, и који се помиње и као једна од константи Ваших стихова?

Чини ми се да више ни не знамо како да допремо до тог Другог, јер нас Други све мање занима, као и сам дијалог, пошто смо све више окупирани сами собом, а вајкајући се на то да живимо у неком другачијем времену у односу на оно некадашње у којем су, на пример, живели наши родитељи. То је само лош изговор. Са друге стране, тај виртуелни Други, једним кликом само изазван, а којим смо данас 24 часа окружени, даје нам једну илузорну слику и о властитим представама и о социјалном животу који живимо,

а који је заправо веома сиромашан. За мене је Друго, све што је и Прво, дакле оно што ме прожима и чини ме бољом.

„Изненадна нежност” је и снег. Њега, чини се, има више од осталих природних појава и промена. Зашто?

Могуће да је за то крива моја давнашња опчињеност далеким Севером, за чије светло на небу је тачно оно што је, инспирирана Норвешком, још давно рекла Исидора Секулић. Могуће да је то баш зато што га потом, у тим хиперборејским крајевима, пола године нема. Могуће и због тога што је снег, као појава, нешто што повлачи мотиве и слике стишаних, нежних осећања и меланхолије. Па и „меланхолије отпора”.

У књизи Око нуле понудили сће један низ стрхова са којим се суочава лирско ја у данашњем свету, али и свећ лирској ја у себи самом. Поред тог експлицитног „појиса” различитих врста стрхова, као да кроз Ваше књиже провејава и један имагинарни каталог предмета, било да су они даћи у својој ошћности или да су конкретизовани: столице по мери човека, станица, пегла и марамица, прозор авиона... Чак и један стх каже „Ствари сће памће”. О каквој је трансформацији реч? Пошреби да нас и даље има?

Предмети које сте учили били су за мене најподеснија метафора да изразим нешто друго, или су се, једноставно, нашли у виду директног подстрека (као што је испеглана марамица коју помињете). Кад је реч о трансформацији самих предмета, и начину да се они онеобиче и антропоморфизују, ту је био мајстор Гогољ. А када је реч о спотаном начину на који предмети, у виду мотива-окидача продиру у књижевност, близак ми је Чехов. И један и други били су мајстори прозе баш зато што су у тој прози били песници, а да би неко био добар прозаиста, мора да буде песник у прози, дакле мајстор стила и реченице. Мислим да нас на личном и укупном плану „и даље има” онда када успемо да сачувамо песму у себи, чак и онда када нас живот натера на прозу.

Један круг Ваше поезије односи се и на породичне односе, посебно оца и мајку. Колико је, и у чему, у схватању поезије, писничтва, и Вашем стваралачком пућу ушцаја имала поезија Вашег оца, нашег истакнутог писника Александра Ристиовића?

То је богатство, и то значи бити окружен поезијом од малена. Великом нежношћу и пажњом, тог јединственог, доброг тате.

Дисати са њом, учити се од најбољег. Трагати кроз књиге, као читалац, на свом путу, у почетку подстакнут његовим сугестијама. Упијати свакодневицу онако како вам он, који је био прави песник у сваком смислу, открива. Нажалост, мој отац је прерано отишао и није доживео ни излазак моје прве књиге, међутим као да сваким исписаним стихом ја са њим, на неки начин, комуницирам. О песничким утицајима нека суде други.

У Ваџим сѝиховима прејознајљиви су и уишцаји различѝих ѝесничких ѝрадиѝија. Издавајте ли неке ѝосебне ѝесничке узоре?

Увек волим изнова да им се враћам: Силвији Плат, Ен Секстон, Воласу Стивенсу, Теодору Реткеу, Елизабет Бишоп, Дениз Левертгов, Роберту Крилију, Рејмонду Карверу, Вислави Шимборској, Еви Липској, Чеславу Милошу, Адаму Загајевском, Владимиру Холану, Ани Бландијани, Томасу Транстремеру, Јехуди Амихају, Фернанду Песои, Јосифу Бродском и многима другима када је реч о страним песницима, као и обиљу наших. Још више волим када поезију пронађем и препознајем у прози, јер, по мом мишљењу, пажљив и одговоран однос према стилу и филигранска обазривост када је реч о исписивању сваке реченице јесте нешто што прозном писцу даје скривени песник у њему. Поезију препознајем у књигама Олге Токарчук, Јукиа Мишима, Мишела Уелбека, Захара Прилепина, Ингеборг Бахман, Елфриде Јелинек, Томаса Бернхарда, Вилијема Тревора, Бохумила Храбала итд.

Имајте многа књижевна ѝознансѝива и са евројским и са свейским ѝесницима (Ана Бландијана, Пејтер Хандке, Чарлс Симић...). Колико су Вам она важна за сѝваралаѝиво?

Најважније је познанство са нечијом поезијом, уколико наста поезија, наравно, инспирише. Понекад сте пријатно изненађени кад упознате аутора песама које волите, а понекад непријатно и разочарате се. Помислите: како блазирана, извештачена будала, а пише тако дивне песме! Захваљујући боравцима на неким песничким фестивалима у свету, упознала сам неке значајне песнике, међу њима има финих људи, руковали смо се, разменили речи и то је то.

Након овог пређеног и ѝошврђеног сѝваралачког ѝушћа, ѝосле 20 година од прве објављене збирке ѝесама, шѝта је осѝало нејромењено у ѝоимању ѝоезије?

Остао је непромењен однос према њој, и остао је непромењен спектар интересовања која је творе, а то је увек заносно обиље света око нас.

Шта светли у њесмама које нас њају? Неки нови заокрепи у Ваџем њесниџиџу?

Нова стаза. Као и светло на кривини.